

Uredniški uvod

Pričujoči teksti so posvečeni osvetljevanju »konteksta ljubljanskega procesa«. To pomeni, da ne skušajo v prvi vrsti odgovoriti na vprašanja o procesu samem, o njegovi kronologiji, o nekem neogibnem in dramatičnem dogajanju, ki ga ni bilo več mogoče ustaviti, potem ko je bilo sproženo, kot pač velja za vsak sodni proces. V mesecih po izreku sodbe je skrivnostnost sicer postopoma izginjala, o mnogih detajlih si je bilo mogoče izoblikovati jasno sliko, toda postavljati so se začela nova in nova vprašanja, kajti realni in simbolični pomeni posameznih detajlov procesa so kakor niti vodili v vedno nove in večje klobke njegovega konteksta.

Poleg tega pa pričujoča besedila tudi ne preHITEVAJO raziskovanja komisije Skupščine SR Slovenije, ki na najbolj parlamentarni, kompetentni in informativno utemeljeni osnovi raziskuje ta proces. Poročila te komisije bodo lahko najbolj vsestransko govorila o procesu, če bo dosledno spoštovana suverenost skupščine in če bo komisija postopala nepristransko. To pa sta pogoja, ki sta povezana s prav tistim kontekstom procesa, o katerem je tukaj govor.

Na nedavnem sestanku konference Zveze komunistov Vojvodine, potem ko so bili odstranjeni z vodilnih mest vsi tisti, ki se niso pokoravali ali so celo oporekali ekstatičnemu pohodu Slobodana Miloševića, je neki mlad politik spregovoril tudi o obsojencih z ljubljanskega procesa in jih označil za »četiri mangupa i špijuna«. S to oznako je smisljeno začeti razpravljanje o kontekstu procesa, ker jasno izraža eno dimenzijo duhovne situacije, v kateri je do procesa prišlo in iz katere ga ocenjujemo.

Prva oznaka, da so obsojenci »četiri mangupa«, je žaljiva. Posebej je problematična zato, ker je bila izrečena o ljudeh, ki so bili obsojeni in morajo po pravni logiki odslužiti svojo kazen, toda po moralni logiki zato ne smejo biti izpostavljeni teptanju svojega človeškega dostojanstva. To je najbolj elementarno pravilo vsakršnega pravnega in kulturnega reda, saj teptanje človeškega dostojanstva obsojencev problematizira sodno avtoriteto, ki jim je sodbo izrekla, ker namiguje, da ni bila zadostna.

Ta žaljivost pa je problematična tudi zato, ker je bila izrečena na sestanku zveze komunistov, ki šteje med svoje predhodnike mislece, kakršen je bil npr. Marx. Ob tem pa je to žaljenje v izrecnem nasprotju z duhom njegovega mišljenja in hotenja, ki je izpričan v njegovem članku o smrtni kazni. Tu izrecno govori, da sta Kant in Hegel jemala pravo zelo togo in formalistično, toda njuno stališče, da je kazen pravica zločinca, je po njegovem mnenju daljnosežno, kajti tudi zločinca, najbolj zavrženega človeka, pojmujeta Kant in Hegel ne kot filistri, ki so pripravljeni teptati človeško dostojanstvo obsojenega, temveč tudi v tej ekstremni situaciji še vedno kot svobodnega človeka. V zgodnji dobi starogrške filozofije se je uveljavil rek, da naj bo najboljše mera. V zvezi s kontekstom ljubljanskega procesa pa je mogoče reči obratno, da je gornja oznaka obsojencev s vso svojo borniranostjo in kratkovidnostjo mera celotnega družbenega in političnega gibanja, ki mu pripada in ki se hoče razglasiti za ljudsko, kot da bi resnično ljudskemu nizkotnost ne bila že vselej odvrtna.

Druga oznaka, da so obsojenci z ljubljanskega procesa »špijuni«, je neresnična in krivična, ter v izrecnem nasprotju z spoštovanjem prava. Kajti obsojenci so bili podvrženi preiskovalnem postopku in kazenskemu procesu, v katerem je bila dolžnost preiskovalcev in sodišča, da razkrije njihova eventualna kazniva dejanja. Ker niso bili niti obtoženi niti obsojeni zaradi vohunstva, je vsakršno takšno javno obtoževanje po izreku kazni neutemeljeno in krivično, ter prav tako pomeni teptanje njihovega človeškega dostojanstva. Hkrati pa nakazuje, da tudi tisti, ki jih tako kleveta, krši zakonodajo v tistem delu, ki pripoveduje obtoževanje, dokler podlage zanj ne ugotovi sodišče.

Posebnost konteksta ljubljanskega procesa torej je, da so bili obsojenci inkriminirani tudi za tisto, česar niso storili, tisti pa, ki so jih obtoževali po krivem, niso bili za to niti postavljeni pred sodišče niti se politično gibanje, ki mu pripadajo, od njih ni distanciralo. To tudi ni presenetljivo, kajti prav to gibanje je pogosto pozivalo k linču, pregonu z domače zemlje in difamiranju, kakor da bi s temi pozivi in s takšnimi akcijami lahko popravilo kakršne koli krivice, v imenu katerih je nastopalo.

Centralna točka obtožbe in obsodbe v procesu je bilo posedovanje tajnega dokumenta, vojaškega ukaza, in pri enem od obtoženih, Borštnerju, protipravna odtujitev tega dokumenta. Pri tem pa obtožbi ni uspelo dokazati, da so obtoženci imeli namen zlorabiti ta dokument, tako da bi ga posredovali javnosti. Dejstvo namreč je, da so fotokopije dokumenta pustili ležati na svojih mizah, niso pa storili ničesar, da bo ga javno objavili. Od tod je mogoče narediti sklep, da se niso zavedali kaznivosti svojega dejanja, ki bi bilo v seznanjenju javnosti z vsebino tega dokumenta oz. ukaza, saj bi bila kaznivost povezana ravno s takšnim namenom.

Sodišče je torej razsodilo ekstremno strogo, ko jih je obsodilo za dejanje, katerega kaznivosti se takrat, ko so ga storili, niso zavedali, saj potencialnega dejanja objave pred javnostjo, zaradi katerega so bili obsojeni, niso imeli namena storiti. Po drugi strani pa je šlo za dokument, ki je sporen glede na ustavno suverenost institucij pravnega reda in civilnega življenja, v katerega se vojaške službe brez ustavnopravne podlage nimajo pravice vmeševati ali vanj posegati. Na tej točki je proces zadel ob temeljno vprašanje razmerja med civilnim in vojaškim v Sloveniji in Jugoslaviji, ki v vsem sodobnem svetu velja za eno od nevrvalgičnih točk demokratičnega družbe-

nega razvoja.

V sodobnih demokratičnih družbah je namreč nezamisljivo in nedopustno poseganje vojaških oblasti v civilni ustavni red, pa naj se ta še tako spreminja. To velja tudi za večino socialističnih družbenih ureditev, v katerih je komunistična partija glavni nosilec oblasti, ki se ji mora v vseh bistvenih ozirih armada podrejati. Ob tem sicer velja, da so bile komunistične partije že od začetka največkrat organizirane po vojaških načelih, ki so se v veliki meri še ohranila v mehanizmih demokratičnega centralizma, vendar je v socialističnih družbah armada vselaj ostajala striktno podrejena oblasti centralnih komitejev komunističnih partij in s tem civilni oblasti.

Žal pa je drugače v mnogih deželah Tretjega sveta. Kadar se družbene in politične krize v teh deželah skrajno zaostrijo, se v njihovih armadah pojavijo rešitelji, ki najavijo, da bodo odpravili dotedanji korumpirani in nesposobni civilni ustavni red in njegove institucije in da bodo uvedli vojaško organizacijo vse družbe, da se bo ta lahko izvila iz težav in krize. To zadnje pa se v nobeni od teh dežel ni uresničilo, nasprotno, izkazuje se, da v takšnih okoliščinah te dežele padejo v še hujšo krizo, da postane upravljanje celih držav še bolj toga, neživljenjsko in da samo utrjuje krizo in brezizhodnost dežele. Hkrati pa te dežele postanejo po neki neogibni logiki militarizacije celotne družbe eksemplarični primeri teptanja človeških pravic in človeškega dostojanstva ogromne večine svojih prebivalcev, teptanja elementarnih pravic avtonomije posameznih kultur, jezikov in narodov v tistih državah Tretjega sveta, ki so večkulturne, večjezikovne in večnarodne, kar velja za večino med njimi. S tem utrjena beda kulturnega in političnega življenja v militariziranih deželah Tretjega sveta se dopolnjuje z neznanško zdravstveno, prehrabno, stanovanjsko in izobraževalno bedo. Kajti ljudje v brezpravju in revščini odgovorijo na represijo z edinim načinom, ki jim preostane, če s kulturnimi in političnimi sredstvi ne morejo protestirati in se upreti svojim življenjskim razmeram, namreč tako, da ignorirajo upravljavski sistem z zmanjševanjem produktivnosti dela in z omejevanjem zadovoljevanja svojih kulturnih in materialnih potreb. S tem spontano uporabijo tisti način odpora, h kateremu je svoječasnno pozival Ghandi. Neuspešnost razreševanja družbenih in političnih kriz z militarizacijami v nerazvitih deželah Tretjega sveta je tako očitna, da postaja jasna samim militarističnim oligarhijam v teh deželah, ki se pogosto prelevijo v civilne, da bi lahko privedle deželo iz krize, čeprav še naprej delujejo po utečenih mehanizmih vojaškega upravljanja, ki ga edinega dobro poznajo, hkrati pa ne prenesejo družbenega nadzora drugače mislečih in avtonomnih posameznikov, narodov in družbenih skupin. Zato se po previdnem dopuščanju civilne oblasti ponovno zatekajo k avtokratskemu in brezprizivnemu vladanju. Agonija mnogih nerazvitih dežel v Tretjem svetu dobiva izrecen pečat z njihovo militarizacijo, ki jim ne more pomagati na bolje, ampak obratno, pomeni potrditev neuspeha in poloma v njihovem kulturnem in družbenem razvoju, tako da postaja neskladje med razvitimi in trdno civilno demokratično upravljanimi deželami in deželami Tretjega sveta vedno bolj dramatično in nepremostljivo. Dežele Tretjega sveta tudi na svojem najbolj svetem področju, vojaški moči, vedno bolj izgubljajo vsakršno težo.

Razvoj v Evropi pa vzbuja upanje, kajti dva v začetku uspešna poskusa globalne militarizacije družbe, v Španiji in Grčiji, sta spodletela in pokazala veliko nestabil-

nost in neperspektivnost takega načina izhoda iz družbene in politične krize. Tudi v nekaterih kronično militariziranih deželah Južne Amerike se je utrdila civilna ustavna oblast takoj, ko ni mogla dobiti ustrezne mednarodne podpore in utišati domačega političnega protesta.

V Jugoslaviji je armada ohranjala svojo politično in družbeno nevtralnost, ki so jo nekateri upravičeno imenovali »splendid isolation«, po vzoru Velike Britanije, ki je ostajala zunaj evropskih sporov. Toda s poglobljanjem družbene in politične krize, ki smo mu priča, je armada ne glede na politično prepričanje in demokratičnega duha, ki prežema tudi njo, bolj in bolj razdvojena glede odločilnega vprašanja, ali naj nastopa kot avtonomen politični akter. Razsodni v njej odločno zavračajo takšno možnost, ker se zavedajo neogibnega poloma takšnega poskusa, človeške, kulturne in politične drame, ki bi jo to povzročilo, in nepovratnosti politične legitimnosti, ki bi šla v izgubo.

Odločilnega pomena je spoštovanje ustave, ki predstavlja Rubikon za vsakršno politično hotenje in delovanje. Vendar ustava ni brez direktne povezanosti s konkretnim in vsakdanjim družbenim in političnim življenjem, dilemami in konflikti. Njena življenjskost in njen demokratični značaj se lahko potrjujeta le z učinkovitim praktičnim zagotavljanjem avtonomije, človeškega dostojanstva in svobode v vsej kulturni in socialni raznolikosti prebivalcev Jugoslavije. To se na procesu v Ljubljani ni zgodilo, kajti javnost je bila v celoti izključena, celo od tistih delov obravnave, ki niso bili izrecno posvečeni spornemu dokumentu, civilni zagovorniki obtoženih niso bili dopuščeni in razprava ni potekala v slovenskem jeziku.

V bistvu so bile vojaške sodne oblasti po nepotrebnem potegnjene v proces, kajti za isti delikt bi bile povsem pristojne civilne sodne oblasti, ki sodijo po istem kazenskem zakoniku kot vojaške, in ki bi se za vsa sporna vprašanja lahko obrnile na vojaške izvedence. To velja tudi za preiskavo, v kateri je prišlo do vrste procedurnih kršitev, ki tudi v sodnem postopku niso bile korigirane in deloma zaradi svoje nepovratnosti tudi niso mogle biti korigirane. Največ, kar bi sodišče v tem pogledu lahko storilo, bi bilo upoštevanje olajševalnih okoliščin, vendar je vojaško sodišče to priložnost zamudilo.

Posebej problematična je bila odsotnost rabe slovenskega jezika pred sodiščem v Ljubljani. Ta odsotnost je bila žaljiva in oteževalna okoliščina za obtožene pred sodiščem, ki je zatrjevalo svojo nepristranskost in svojo strogo spoštovanje zakona, hkrati pa je bila žaljiva za slovenski narod kot suvereni narod v SR Sloveniji in skupaj z drugimi narodi v SFR Jugoslaviji. Pokazalo se je, da teptanje človeškega dostojanstva posameznika ali posameznih ljudi neogibno vodi k teptanju dostojanstva celih narodov. Predstavljam si, da bi kakšno vojaško sodišče sodilo v Beogradu obtožencem srbske narodnosti v slovenskem jeziku, vojaško sodišče v Zagrebu obtožencem hrvaške narodnosti v makedonskem jeziku, v Skopju obtožencem makedonske narodnosti v turškem jeziku. V takem primeru bi gotovo bilo razumevanje pomena in spoštovanja rabe jezika drugačno, kot je danes. Celo mnogi intelektualci (recimo Djilas v enem zadnjih intervjujev), ki se imajo za svetovljane, zatrjujejo, da smo Slovenci dobili pravico do javne rabe slovenskega jezika šele z nastankom Jugoslavije in da zato zdaj pretiravam z njenim uresničevanjem. Kakor da bi ne obstajali že v stari avstrijski vojski slovenski

bataljoni, ki so postali slavni po svojih uporih v Judenburgu in drugje, in kakor da bi že v stari Avstriji ne veljalo pravilo, da je moral vsak uradnik na slovenskem ozemlju obvladati tudi slovenski jezik.

Ljubljanski proces je zadel v temeljno vprašanje položaja slovenskega jezika v Sloveniji in v vprašanje slovenske suverenosti. Spodbudil je razmišljanje in razpravljanje o vprašanju službene rabe jezikov različnih narodov po vsej Jugoslaviji. Pri tem se je razkrilo, da ne gre samo za praktične pomanjkljivosti, oholost in aroganco pri spoštovanju različnih jezikov, temveč da cirkulirajo prav takšna polurdna stališča, ki razlagajo ustavno zagotovljeno pravičnost in enakost v rabi jezikov. Z najbolj avtoritativnih mest je mogoče slišati kratkovidne in bojevito nesramne interpretacije, ki želijo biti podlaga za razumevanje ustavne pravice do enakopravnosti jezikov na tak način, da dejansko utemeljujejo ukinitve vsakršne enakopravnosti jezikov in pisav jugoslovanskih narodov, hkrati pa se delajo, da je to edino prava interpretacija ustave.

Predvsem bojevito nastopajo proti resničnemu spoštovanju enakopravnosti jezikov in pisav na tak način, da strogo ločujejo med ustavno zagotovljeno enakopravnostjo jezikov in pisav in njihovo službeno uporabo: »Nekatera pojmovanja enakopravnosti jezikov narodov in narodnosti in njihovih pisav na teritoriju Jugoslavije težijo k temu, da mora biti jezik in pisava narodnosti v službeni rabi v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji. Zato se zdi nujno, da se nakaže različna vsebina teh pojmov in posledice, ki morajo izhajati iz tega v praktični uporabi določenih načel o enakopravnosti jezikov in pisav v službeni rabi v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji glede jezikov in pisav narodov in narodnosti.«¹

Nakazano je nadaljnje ločevanje jezikov in pisav narodov, ki so sicer enakopravni z jeziki in pisavami narodnosti, vendar so jeziki in pisave narodov bolj enakopravni kot jeziki in pisave narodnosti. To je prvo in uvodno razlikovanje, ki mu bodo sledila še mnoga nadaljnja, vsako izmed njih pa bo uvedlo novo zožitev na začetku proklamirane enakopravnosti: »Z odredbo prvega odstavka 177. člena je določeno, da imajo pripadniki narodnosti, v skladu z ustavo in zakonom, pravico do rabe svojega jezika in pisave pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti, kot tudi v postopku pred državnimi organi in organizacijami, ki izvršujejo javna pooblastila... Ta odredba Ustave SFRJ predvsem ugotavlja, da imajo pripadniki narodnosti pravico do rabe svojega jezika v skladu z ustavo in zakonom«. Dobronameren bralec bo iz tega sklepal, da v zvezi z ustavno proklamirano enakopravnostjo jezika in pisav pri njihovi rabi ne bo nobenih težav, saj tako enakopravnost zagotavljajo tako ustava kot zakoni. Avtoritativni interpretator pa hoče povedati nekaj čisto drugega, namreč to da tu omenjena enakopravnost jezikov in pisav ni zadostni pogoj za njihovo enakopravno rabo, temveč le nujni pogoj, ki je lahko uresničen le, če je tako določeno z posebnimi zakoni in tistimi pravnimi določbami, ki te zakone podrobneje specificirajo, torej različni podzakonski akti, statuti, pravilniki, hišnimi in šolskimi redi itn. »Odločilno je torej naglasiti, poleg rečenega, tudi to, da raba jezikov in pisav narodnosti v postopku pred državnimi organi ne pomeni službene rabe jezi-

¹ Djordje Djurković, Jezici naroda i narodnosti u službenoj upotrebi, Sudska praksa, Jugoslovenski stručno-informativni časopis, Beograd, januarja 1989, str. 7.

kov in pisav narodnosti. Pravica do rabe lastnega jezika v postopku ne pomeni tudi službene rabe, glede na to, da ima ta pojem drugo vsebino: obveznost organa ni samo, da sprejema zahtevke (predloge), izrečene v jeziku in pisavi narodnosti, temveč, kar je prava vsebina pojma službene rabe, da vodi postopek, svoje poslovanje, v določenem jeziku (naroda oz. narodnosti) in pisavi. Iz te pravice državljana-pripadnika narodnosti, da se izraža v svojem jeziku in pisavi, ko je govor o državne-mu organu, ne izhaja nič več kot pa to, ne izhaja tudi obveznost, da posluje v jeziku, oziroma pisavi, v kateri je bil zahtevek predložen.»²

To torej pomeni, da ustavno določbo o enakopravnosti jezikov in pisav narodov in narodnosti Jugoslavije lahko omeji vsaka republiška ustava in zakon, ker je šele ta tisti, ki jo v resnici pozitivno določi. In nadalje to pomeni, da vsakršno enakopravnost jezikov pred državnimi organi in sploh v službeni rabi lahko omejujejo podzakonski akti, statuti, pravilniki, redi teh organov, zakaj šele ti akti so tisti, s katerimi je taka službena raba pozitivno opredeljena. Ker pa so vsi ti državni organi hkrati predlagatelji in izvrševalci svojih statotov, pravilnikov in redov, to pomeni, da najbolj zakoten in nizkoten pravilnik, statut ali red, in celo le posamezna njegova interpretacija, ki jo izvoli ta organ sprejeti kot svojo, suspendira temeljno pravico o enakopravnosti jezikov in pisav, o kateri govori ustava. Ustava je torej razumljena v tej interpretaciji na tak način, da sicer na sploh zagotavlja enakopravnost jezikov in pisav, kaj pa ta enakopravnost v resnici pomeni, o tem ustava ne more ničesar povedati in je povsem nemočna, kajti o tem lahko odločajo državni organi le na podlagi svojih statotov, ki jih seveda lahko spreminjajo, kakor jih je volja.

Ta paradoks je prišel do polnega izraza tudi ob ljubljanskem procesu. Potem ko se je vzdignil val protestov zaradi brezobzirnega obravnavanja slovenskega jezika pa tudi drugih ustavno problematičnih pravnih ukrepov, so vojaški organi razumevaloče pokazali svoje statute in pravilnike, s katerimi je proces potekal povsem v skladu, tako da niso mogli razumeti, zakaj tak nemir ter vik in krik, ko pa vendar šele takšni statuti in pravilniki opredelijo tisto, kar je v ustavi še čisto nedoločeno.

Seveda pomeni takšno dajanje vsebine ustavnim določbam šele z zakoni in statuti ter pravilniki državnih organov hkrati tudi suspendiranje samih ustavnih določb, kajti državni organ ni zavezan spoštovati te določbe, razen če sam tega ne določi. Komičnost tega postopka je prišla ob ljubljanskem procesu do polnega izraza še tretjič, ko je Predsedstvo Slovenije pozvalo Predsedstvo Jugoslavije, naj ponovo preveri zakonitost in ustavno veljavnost rabsodb na procesu. Predsedstvo Jugoslavije namreč razume pravo čisto tako kot Djordje Djurković, zato je povprašalo razsojajoče državne organe, ali je bilo njihovo postopanje v skladu z zakonom in z ustavo. Njihovo ravnanje torej ni bilo podvrženo nobenemu nevtralnemu državne-mu organu, temveč so ga tisti, ki so ga izvedli, nato tudi sami ponovo ocenili, seveda za pozitivno in brez napak. In pri tem so vojaški sodni organi celo prijazno opozorili in predložili svoje statute in pravilnike ki so jih seveda sami sprejeli, jih sami izvajajo in sami o njih sodijo in s katerimi je bil ljubljanski proces povsem v skladu.

Tisti, ki so sprejeli odločitev Predsedstva Jugoslavije, da je bila opustitev rabe

² Djordje Djurković, Ibidem.

slovenskega jezika na ljubljanskem vojaškem procesu povsem v redu, zakonita in ustavna, kot porog Predsedstvu Slovenije in vsem, katerih materin jezik je slovenski, pa tudi vsem, ne glede na njihov materin jezik, ki razumejo pravico do rabe materinega jezika kot del zakonitega in ustavnega ravnanja v kulturnem svetu, niso opazili, da je bivše Predsedstvo Jugoslavije ravnalo kot ujetnik nekega ustaljenega načina interpretiranja ustave in zakonitosti, v katerem ima popolno prednost pred ustavo vsak najbolj mimogrede sestavljen pravilnik državnega organa. S tem Predsedstvo Jugoslavije ni kršilo zakonitosti in ustavnosti, temveč je samo spoštovalo ustaljeno prakso uveljavljenega načina njegove interpretacije, zato je bila v perspektivi precedenčnega prava njegova odločitev povsem zakonita in ustavna. Vendar izhaja iz takšnega ravnanja ravno za to Predsedstvo določena težava. Avtonomija državnih organov, ki naj bi mu bili sicer podrejeni, je zdaj nasproti njemu integrirana v samo razumevanje ustavnosti in zakonitosti, tako kot se samo hoče uveljaviti kot avtonomno nasproti Skupščini Jugoslavije. Na neki način je s takšnim interpretiranjem odpravljena vsakršna avtoritativnost ustavnega sodstva, s tem pa niso v nobenem pogledu zavarovani demokratični politični in družbeni odnosi. Nezavarovanost ustavnosti vzbuja razširjenost občutka arbitrarnosti dela državnih organov, kar je eden bistvenih spodbujevalnih elementov aktualne krize v Jugoslaviji. Povezana je seveda tudi z visoko inflacijo, ki razžira vsakršne stabilne in prozorne odnose v tržnih razmerjih in se je ne bi sramovali najbolj nestabilni politični režimi Južne Amerike. Mikuličevi vladi je s spodbujanjem nerealnih obresti in skoraj neomejenim državnim proračunom uspelo zvišati inflacijo s 40 na 250% ter s tem ustvariti družbene in politične razmere, ki v veliki meri spominjajo na razmere v weimarski republiki leta 1930. Torej gre za spopad demokratičnih političnih in družbenih sil, ki se zavzemajo za utrjevanje in širjenje pluralističnega načina in mehanizmov odločanja, in avtokratskih političnih sil, ki se posmehujejo samim demokratičnim političnim proceduram, parlamentarnemu odločanju, avtonomiji narodov in manjšin in seveda varovanju in uresničevanju človeških pravic in individualnega in narodnega dostojanstva.

Potem ko je Slobodan Milošević kot predsednik srbske partije na shodu v Beogradu napovedal kaznovanje in aretacije organizatorjev albanskega protesta v rudnikih, je padla še zadnja koprena z gibanja, ki ga prezentira skupaj z glavnim organizatorjem demonstracij in mitingov Srbov in Črnogorcev, Šolevičem. Odslej ni več nobena skrivnost, da ne more biti avtonomije sodstva in policije tam, kjer procese napoveduje kar šef partije, oz. da je bila vsaka taka avtonomija in pravna država že odpravljena. To pomeni, da sodni organi in policija ne interpretirajo avtonomno zakonov, da ne postopajo po svojem avtonomnem preudarku, temveč so le še fasada neke političke bitke, v kateri so politični procesi predzadnja poteza v odstranjevanju vsakršnih drugače mislečih političnih in družbenih akterjev. Plaz procesov, do katerega je prišlo na Kosovu v okoliščinah izrednega stanja, za katerega prav tako ni bilo ne zakonite ne ustavne podlage, je plaz montiranih političnih procesov, kajti z Miloševićevega in Šolevićevega stališča je vsakršno albansko avtonomno politično dejanje že sovražno in tako predmet sodnega preganjanja najhujše vrste. V tej perspektivi so razumljivejše okoliščine, v katerih je prišlo do ljubljanskega procesa proti četverici. Ta proces je bil uvod v neko globalno politično gibanje, bil je znamenje in napoved rušenja preostankov avtonomije sodišč,

policije, vojske in politike. V njem se je že pokazala neka fundamentalistična poteza politične in sodne nepopustljivosti, izključevanja javnosti in vpletanja vojske kot zadnje in najbolj rigorozne instance v političnem pluralizmu ob njegovi ukinitvi. Za ta fundamentalizem, ki ni v prvi vrsti inspiriran religiozno, temveč nacionalno in politično avtokratsko, ki pa se mora konec koncev zlititi tudi z edino pravo vero, kulturo, jezikom, običaji itn., je značilna doslednost, ki pač velja za vsak fundamentalizem, prav mu pridejo namreč vsakršna sredstva in drugače misleče poskuša ohromiti z najbolj presenetljivimi in nepričakovanimi potezami, ki lahko omogočijo njihov politični poraz, in ki ne more biti nikoli dovolj radikalen in dokončen. V tej perspektivi tudi najbolj nemoralni scenariji dobivajo zaradi vzvišenosti in dokončnosti političnega smotra etično in politično, nato pa še pravno, kulturno in religiozno opravičilo. Da spraviš nasprotnika na oni svet v božjem imenu, to je sporočilo iranskega fundamentalizma pisatelju Rushdiju, lahko streljaš, sodno in policijsko še tako nekorektno preganjaš, lahko uporabljaš izgovore in zagovore, lahko se posmehuješ okornosti demokratičnih političnih in sodnih postopkov, da ti le za hrbtom stoji prava, ena sama in najvišja avtoriteta, božanski ali edini pravi nacionalni, državni, vojaški, moralni interes. Fundamentalizem je striktna enostranskost, vsaka njena lastna popustljivost je edina možna moralna nedoslednost in moralna senca.

Prvi udarec mora biti eksemplaričen, brez vsakršnega popuščanja in z maksimalnim učinkom v javnosti. Šolevič ne govori slučajno o nekih zakonitostih, ki tu vladajo. Najprej je treba prizadeti centralno izpostavljeno figuro, ki uteleša avtonomijo. V tem smislu je ves ljubljanski proces veljal Janezu Janši, čeprav je očitno, da dejanja, zaradi katerih je bil obsojen, sploh niso kazniva dejanja. Bil je najbolj izstopajoč publicist, tista figura na šahovnici, katere padeč povzroči strateško slabost. Najbolj dokončen način političnega nestrinjanja in razhajanja je moralno difamiranje kot uvod v kriminaliziranje. Rezultat takega postopanja pa je penaliziranje, da je postavljen strašilni zgled. S tem je odpravljena avtonomija prava nasproti politiki in avtonomija politike nasproti pravu. Hkrati pa mora morala na vratolomno pot metamorfoz od nečesa intimnega in prvinskega prek različnih družbenih funkcij do službe v najvišjem interesu, ko je moralno samo še tisto, kar je storjeno v interesu prave politike. Inscenirati politični proces pomeni inscenirati prevratne politične razmere, v katerih bo izbrisan ves zgodovinski balast, ki daje avtonomijo in konkretno vsebino osebnosti, narodom, institucijam, jezikom in kulturam.

Šolevič je opravil pot tega gibanja, ki je imelo težave, da razume samo sebe. Uspelo mu je spregledati paradokse, ki se nenadoma razpletejo le v perspektivi zlitja individualnega in kolektivnega očiščenja, kakršno je on doživel. Usoda je hotela, da je leta 1975 v prištinskem trgovskem podjetju prišel v konflikt z direktorjem in skupino ob njem. Verjel je, da bo deležen pravne zaščite in da bodo veljali argumenti proti argumentom. Toda zgodilo se je nekaj, česar ni predvideval, namreč, da je imel direktor »politično podporo« pri predsedniku občine, ki je poskrbel, da je ta dobil tudi sodno in policijsko podporo in tako se je Šolevič znašel lepega dne na cesti brez službe in brez vsake socialne varnosti. Spoznal je, kakšna je moč stvarne lokalne politične hierarhije, zraslost ekonomije, prava, policije in sploh vsakršne oblike lokalne oblasti, njeno neusmiljeno surovost in dosledno nepopustljivost, in

sklenil je, da ji bo vrnil milo za drago. To je tisti občutek zavrženosti, ki ga je mladi Hitler čutil nasproti Židom kot bogatim reprezentantom stare oblasti in njene degeneriranosti, ali mladi Stalin kot semeniški seminarist nasproti vzvišeno neusmiljenim cerkvenim predstojnikom, ki so ga vrgli iz semenišča, ki je bilo njegova edina možnost, da bi prišel do izobrazbe in kakega mesta v družbi.

Iz pozicije te zavrženosti se izoblikuje nova morala in nova nepopustljivost. Na ulici in brezposeln je Šolevič spoznal, da nima prav tisti, na katerega strani je pravica, ampak tisti, na katerega strani je moč, in ta ni lebdeče zasidrana nasploh nekje v instituciji, v partijskem komiteju, ampak v konkretnem človeku ali dveh. S tem je spoznal, da ima moč zaradi svoje utelešenosti v tako maloštevilnih ljudeh neznanostno slabost, ki jo je mogoče razkriti, se pravi razgaliti in premagati, če razkriješ kakršno koli osebno človeško lastnost tistega človeka, ki je resnični nosilec te oblasti. In hkrati je spoznal, s kakšnimi ljudmi je mogoče dobiti takšno bitko za prevrat, s takšnimi, ki so osebno močni in moralno nedotakljivi. To ne pomeni, da ne smejo kršiti zakonov in morale. Nikakor. To le pomeni, da v določenih strategijah javnega političnega spopada niso dotakljivi in občutljivi za legalne in moralne očitke, ki so običajni v političnem spopadu. To je situacija, ki jo je francoski filozof Jacques Derrida označil z znanim izrekom: »Argumenti veljajo le znotraj institucije.« Med institucijami pa velja moč. V tem smislu je bil tudi ljubljanski proces sodni spor med institucijami, spor med institucijo in ekspanziranimi posamezniki, med njo in časopisom Mladina, ki ji je tudi veljalo, da naj postane strašilni zgled.

Šoleviču so zelo zamerili tisto, kar je javno povedal. Vendar največja zamera ni izvirala od tistega, kar je povedal, kajti da gre za kolosalne montaže in scenarije, je bilo nemogoče spregledati, temveč od tega da je te montaže in scenarije izrecno priznal. Seveda je to storil v trenutku, ko je bil že povsem prepričan, da gibanja, ki ga je neskrupulozno organiziral, ne more več nihče in nič zadržati, ustaviti ali preusmeriti. Kdo bi si ne mislil, da so bili napadi na Žide v weimarski Nemčiji, še zlasti pa po letu 1933, usmerjeni in organizirani. Vendar bi z veliko težavo dobili izrecno priznanje velikih nacistov, kako so dajali podrobne napotke. Tudi pri Stalinu bi težko našli izrecne in konkretne napotke za osebne likvidacije, za insceniranje razprav na sestankih centralnega komiteja ali za insceniranje sodnih procesov proti Kamenjevu, Buharinu itn.

Šolevičeva izjava, da je lahko v njegovem gibanju soudeležen vsakdo, tudi kriminallec, je bila dokaz njegove iskrenosti. Kajti to gibanje očiščuje, dela moralno čistega vsakogar, ki se mu preda, saj je namenjeno pravemu in najvišjemu smotru. Čisto tehnična zadeva je, da voditelji tega gibanja ne smejo imeti na sebi nobenih moralnih senc, namreč senc preteklosti. Kajti kdo bo gibanju očital, da je nesprejemljivo zaradi nemoralnosti ali kriminala tega ali onega izmed stotisočev udeležencev, ki zgolj skandira z drugimi. Čisto nekaj drugega pa je, če je mogoče očrnuti koga od glavnih govornikov. S tem seveda, da je tisto, kar je rečeno pred histerizirano množico, lahko beseda same histerije, da so to zahteve in zagotovila za aretacije, za pregon celih narodov, če se ne uklonijo avtoriteti tega gibanja in njegovih reprezentantov, celo za grožnje s smrtjo. To so le kolegialni verbalni spodrsaljaji, ki se med tistimi, ki imajo hkrati na povodcih sodstvo, policijo in medije obravnavajo kot gentlemen's agreement, medtem ko sveta jeza zadene njihove nasprotnike, ne

zaradi tistega, kar so »objektivno« storili, ampak za tisto, kar so imeli v mislih, ko so to počeli, čeprav pred sodiščem trdijo, da so imeli v mislih nekaj čisto drugega. Obsojenci z ljubljanskega procesa so bili krivi, ker je sodišče domnevalo, da so imeli namen izkoristiti inkriminirani dokument in ga posredovati javnosti ali se pred javnostjo okoriščati z njim, čeprav tega niso storili in so med procesom vztrajno trdili, da tega tudi niso imeli namen storiti. Prav tako je Vllasi obtožen, ker je obiskal stavkajoče rudarje, ker da je imel ob tem ne vem kakšne namene, in mu nič ne pomaga, da zatrjuje, da jih v resnici ni imel. Velja torej rek, ki ga je nedavno izrekel Galbreit: Bolje se je motiti skupaj z večino (oz. pravim gibanjem, op. pisca), kakor pa sam imeti prav.

Gibanje uporablja v napadu isto strategijo kot v obrambi. Predvsem pazi na nedotakljivost svojih ključnih figur in poskuša čimbolj zadeti ključne figure vseh, ki se mu nočejo ukloniti in se z njim strinjati. Zato bi se zdelo, da smo tu na polju čistih formalnih relacij, kjer je vsakdo poljubno zamenljiv, če je le prilagodljiv zahtevam in neizprososti gibanja. Celo Šolevič sam omahuje v smer takšne hipoteze, ko pravi, da se človek prvi trenutek slabo počuti, ko obleče vojaško uniformo, da pa se sprosti, ko opazi, da pravzaprav ni nihče na boljšem, kakor daleč mu seže oko. S tem izrecno primerja gibanje in armado. Vendar je taka primerjava neustrezna in nezadostna. Kajti v gibanju je gibalni motor družina in družinske vezi so najbolj trden garant, da organizacijska improvizacija preide v koherentno politično demonstracijo, ki je sposobna zrušiti vso nasprotno politično hierarhijo.

Družinske vezi vodij gibanja so njegovo najbolj trdno vezivo. Toda v družino je človek najprej rojen, ne izbira si je sam. S tem gibanje organizacijsko ohranja in utrjuje neki arhaizem, ki ga na drug način povzdiguje v svojih geslih, metaforah sovraštva in delitvah na naše in one druge. Tudi morala, ki jo prakticira, je arhaična, ena pravila veljajo za naše in nas same, druga za drugače misleče. V tem smislu je Šolevičev fundamentalizem podoben gibanju rdečih khmerov: pod surovo silo so gnali vse ljudstvo k egalitarizmu, niso pa opazili palice, ki so mu jo vihteli nad glavo. Model egalitarne države, v kateri so zabrisane vse socialne razlike kot nevzdržne in nespremenljive, hkrati pa so visoko dvignjeni družinski odnosi kot edini kulturno koherentni elementi, je hkrati model odpravljanja vsakršne pravne države, avtonomije zakonodajne, sodne in izvršne oblasti, kjer lahko stečejo politični procesi brez vsakršnih zastojev.

Šolevičeva insceniranja političnih dogodkov so gotovo eden najbolj nazornih elementov konteksta ljubljanskega procesa, ker razkrivajo taktiko in strategijo političnega insceniranja družbenih, političnih in sodnih procesov. Vendar je v tem fundamentalizmu neka samouničevalnost, ki se kaže v nezadovoljstvu gibanja z vsem doseženim. Ravno v tistih delih države, kjer se je demonstrativno uveljavilo, kjer je z največjim hrupom zrušilo svetilnike stare politične oblasti, se mu zdijo lastni rezultati ničevi zaradi fine mreže stare hierarhije ne le na lokalni ravni, ki se je zlahka prilagodila velikemu preobratu h globalnemu egalitarizmu teh področij. Zato se mora gibanje spopasti z »notranjim nasprotnikom« na že zasedenih področjih, čisto v stalinističnem smislu, da je najhujši nasprotnik prav notranji. To v stilističnem pogledu pomeni privzemanje militarističnih izrazov, ki dramatizirajo ogroženost lastnega tabora, da je mogoče nato čimbolj neusmiljeno intervenirati. Že z izbiro

besednjaka se s tem ustvarja permanentno izjemno stanje, ki zahteva posebno budnost, nezaupljivost in neusmiljenost, drugače misleči je lahko le še sovražnik, politično odločanje le spopad in eliminiranje, pogovor le še ukazovanje in sprejemanje ukazov.

V Sloveniji, ki jo gibanje napada verbalno, in s tem pripravlja uvod v realni scenarij, je za pojasnitev ljubljanskega procesa najpomembnejša odločnost demokratičnih institucij, zlasti republiške skupščine, da razjasni vse podrobnosti tega procesa in s tem potrdi svojo suverenost. Napovedi reprezentantov gibanja, ki mu pripada Šolevič, merijo na odpravo vseh pomembnih elementov ustave iz leta 1974, na unitaristično državno ureditev, v kateri bi bilo dovoljeno vsakršno izražanje volje, le tiste ne, ki bi takšno ureditev označilo z njenim pravim imenom. V tem smislu je ljubljanski proces in njegovo osvetljevanje detektor demokratičnih družbenih in političnih procesov in njihove prihodnosti.

Leo Šešerko

Ljubljana, April, 1989

...svoboda - kot stila ga popularno izražamo - in ljudskega ... je bila prepoznavna po razbijanju tabujev. Šlo je za cela vrsta ... eden od tem, ki so druga od druga ugledale revolucionarno nač svota v ... glasilih (Radio Student, Mladina, Tribuna, Tribuna, Kultura ...). Šolevičev je napak okrajanske politike, svrpačje in nesposobnosti politične ... kadrovske zamovotje, kršenja človekovih pravic, pohlepi lastniški ... obrazcev, nepripravnosti političnega režima so je v začetku osemdesetih ... kritika jugoslovanskega obrambnega sistema in vloze JLA v njem. ... svoboda dvojstranske novinarskega počutja v smeri okrajanske ... organizacije moramo razpravati vsaj v tri faze. Te tri faze na splošno način ... tudi razvoj ZSMS.

1. V začetku je vsaki kritični temi o obrambnem sistemu priložil sodni program ... (še več: leta 1983 je bilo celo prepovedano konferenca R. ZSMS v ... (SLO in DS). Logično je, da se je obramba takšno ... skoncitrirala okoli svobode mišljenja in novinarskega pranja. ... ni bilo tako temeljni na realnih dogodkih, zato je bilo veliko bolj ... zahtevalo enostransko obravnavanje vseh družbenih ... bila posledica novinarske obolevne. Tipičen primer prepovedi ... pisarja o realnem dogodku so bile letave v Mladino (maj 84), ko je ta ... vojski paradi v Beogradu.

2. Mladina sta si mladinski tisk in radio ter mladinska organizacija okrajala ... do te mere, da je ZSMS skupaj z nje. Mladina smeta kasirati določene ... obrambnega sistema.

3. Ali se poravnajljivost JLA in drugega sistema splošno ljudsko obrambo ... na politično in partizanski problem. Nič več se mladinska politika je ... da sta je celovita brez večjih štev. (zapiski, ... tem več na objavljeni kritiki gradiva politični program in ...